

Київський університет імені Бориса Грінченка

АНТИПІН ЄВГЕН БОРИСОВИЧ

УДК 373.2.017.4:331.101«1930»

**ІДЕЇ НАСТУПНОСТІ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ
ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ
У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ДУМЦІ
(КІНЕЦЬ ХІХ – 30-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Київському університеті імені Бориса Грінченка, м. Київ.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Іванюк Ганна Іванівна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
завідувач кафедри педагогіки та психології.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Дічек Наталія Петрівна,
Інститут педагогіки Національної академії
педагогічних наук України,
завідувач відділу історії педагогіки;

кандидат педагогічних наук, професор
Коваленко Євгенія Іванівна,
Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя,
завідувач кафедри педагогіки.

Захист відбудеться «11» квітня 2017 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.133.01 у Київському університеті імені Бориса Грінченка за адресою: 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка (04212, м. Київ, вул. Маршала Тимошенка, 13-Б).

Автореферат розісланий «_____» березня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. А. Венгловська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Інноваційні процеси в Україні, творення нової школи й освіти потребують осмислення вітчизняної педагогічної думки попередніх періодів. Значний інтерес становлять ідеї педагогів щодо наступності дошкільної та початкової освіти, підготовки особистості до життя й праці, трудового виховання дітей цих вікових категорій.

Нині основні стратегії дошкільної та початкової освіти ґрунтуються на законах України: «Про освіту» (1991; проект № 3491-д від 04.04.2016 р.), «Про загальну середню освіту» (1999), «Про дошкільну освіту» (2001), «Про вищу освіту» (2014); нормативних документах: Державному стандарті початкової загальної освіти (2011), Базовому компоненті дошкільної освіти України (2012), Концепції розвитку дошкільної освіти на 2010–2016 рр. (2010), Концепції «Нова українська школа» (2016); а в столиці України – також на Міській комплексній цільовій програмі «Освіта Києва. 2016–2018 роки» (2016).

Витоки наступності трудового виховання дітей сягають кінця ХІХ ст. Тогочасне педагогічне середовище та громадські спільноти вели жваву полеміку щодо праці як засобу трудового виховання дітей, їхнього розвитку та соціалізації. Становлення суспільного дошкільного виховання (започаткування перших народних і приватних дитячих садків), розвиток початкової (народної) школи актуалізували проблему наступності між цими освітніми ланками, зокрема в трудовому вихованні дітей.

Окремі теоретичні й методичні аспекти проблеми розкрито в багатьох наукових працях. Зокрема, питання наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку досліджували А. Богуш, З. Борисова, Г. Люблінська, О. Проскура, О. Савченко; умови реалізації наступності в трудовому вихованні дошкільної та початкової освіти вивчала М. Машовець; різні аспекти розвитку дошкільного виховання та початкової школи характеризували Н. Антоненко, О. Барило, Л. Березівська, Г. Білавич, О. Бондар, О. Драч, З. Нагачевська, С. Попиченко, І. Улюкаєва, А. Січкач, О. Сухомлинська; висвітленню внеску педагогічних персоналій у розвиток педагогічної думки присвячені роботи Т. Василенко, О. Венгловської, О. Джус, І. Зайченка, Г. Іванюк, Т. Куліш, О. Пшеврацької, А. Січкач, О. Сухомлинської.

Вихідні методологічні положення дослідження ідей наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку у вітчизняній педагогічній думці ґрунтуються на здобутках українських і зарубіжних вчених (О. Адаменко, О. Аніщенко, Л. Березівська, Н. Гупан, Н. Дічек, Г. Іванюк, Я. Калакура, Є. Коваленко, Г. Корнетов, Д. Раскін, О. Сухомлинська).

Однак результати аналізу джерел засвідчують, що ідеї представників вітчизняної педагогічної думки щодо наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в означених у темі дисертації хронологічних межах як наукова проблема комплексно й системно не вивчалися.

Актуальність цієї проблеми та відсутність цілісного дослідження в сучасній історико-педагогічній науці зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **«Ідеї наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку у вітчизняній педагогічній думці (кінець ХІХ – 30-ті роки ХХ століття)».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до загальноуніверситетської наукової теми Київського університету імені Бориса Грінченка: «Філософські, освітологічні та методичні засади компетентнісної особистісно-професійної багатопрофільної університетської освіти» (реєстраційний номер 0110U006274).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 2 від 20.02.2012 р.) та узгоджено із бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 4 від 24.04.2012 р.).

Мета дослідження – розкрити розвиток ідей щодо наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку у вітчизняній педагогічній думці кінця XIX – 30-х років XX ст. для отримання нових знань про шляхи поступу педагогічної науки.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання**:

1. Проаналізувати історіографію з проблеми дослідження.
2. Розробити періодизацію розвитку ідей наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку у працях вітчизняних педагогів (кінець XIX – 30-ті роки XX ст.).
3. З'ясувати внесок вітчизняних педагогів у розвиток ідей наступності трудового виховання дітей в умовах соціально-економічних трансформацій наприкінці XIX – 30-х років XX ст.
4. Висвітлити особливості впровадження ідей наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку у визначених хронологічних межах.

Об'єкт дослідження – вітчизняна педагогічна думка про наступність у трудовому вихованні дітей.

Предмет дослідження – розвиток ідеї про наступність трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку у працях вітчизняних педагогів (кінець XIX – 30-ті роки XX ст.).

Хронологічні межі дослідження охоплюють кінець XIX – 30-ті роки XX ст. Визначення *нижньої межі* пов'язане із започаткуванням громадськими товариствами й приватними особами діяльності дитячих садків, збільшенням чисельності народних початкових шкіл, впровадженням у практику ідеї про ручну працю як засіб виховання і навчальний предмет (видання посібника В. Фармаковського «Методика ручної праці», 1889), актуалізацією наступності у трудовому вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку у працях вітчизняних педагогів. *Верхня межа* – 1934 р. – зумовлена початком уніфікації мети, завдань і змісту трудової (політехнічної) підготовки дітей дошкільного та молодшого шкільного віку на спільній нормативній базі УСРР і РСФРР, відмовою від гуманістичних напрацювань попередніх періодів про трудове виховання як засіб розвитку особистості дитини, трудового принципу виховання та навчання дітей (Ухвала ЦК ВКП(б) «Про школу і завдання дошкільного виховання», 1934 р.).

Територіальні межі дослідження охоплюють терени України, що входили до складу Російської імперії, державних утворень в роки Української народно-демократичної революції (УНР), Української соціалістичної радянської республіки (УСРР).

Для вирішення мети й завдань дисертаційного дослідження використано комплекс **методів**: *пошуково-бібліографічний* – для вивчення опублікованих та архівних матеріалів й теоретичного аналізу, синтезу, систематизації, класифікації джерел із проблеми дослідження; *історико-ретроспективний* – уможливив аналіз пріоритетних ідей вітчизняних педагогів щодо наступності в трудовому вихованні дітей та їх впровадження в практику; *конструктивно-генетичний* – для аналізу мети, завдань, змістово-методичного забезпечення динаміки ідей наступності; *хронологічний* – забезпечив розроблення періодизації еволюції ідей наступності у трудовому вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку; *герменевтичний* – для нового прочитання й коментування творів вітчизняних педагогів; *аксіологічний* – сприяв в інтерпретації внеску представників вітчизняної педагогічної думки в розвиток ідеї наступності у трудовому вихованні дітей між двома ланками освіти.

Джерельну базу дослідження становлять:

- *нормативно-правові документи*, що регулювали діяльність дошкільних установ і початкової школи в контексті досліджуваної проблеми (закони і законопроекти, листи й розпорядження керівних органів освіти щодо організації трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку); опубліковані та неопубліковані *документи* (виступи, протоколи нарад стосовно дошкільного виховання й роботи початкових шкіл, звіти, плани роботи відділів освіти, програми педагогічних курсів) із фондів Центрального державного історичного архіву України в м. Києві (ф. 442, 707, 855), Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ф. 166, 2201, 2581, 2582, 3889);

- *історіографічні* – праці (брошури, статті, мемуари) вітчизняних педагогів; статті та матеріали з періодичних педагогічних видань досліджуваного періоду: «Вісник виховання» (1890–1917), «Дошкільне виховання» (1911–1917), «Світло» (1910–1914), «Трудове виховання» (1914), «Вільна українська школа» (1917–1920), «Трудова школа» (1919), «Вісник Народного Комісаріату Освіти УСРР» (1920), «Радянська освіта» (1923–1931), «Шлях освіти» (1922–1941), «Виробнича думка» (1928–1932), «За комуністичне виховання дошкільника» (1931–1941);

- *інтерпретаційні* джерела (монографії, дисертації, брошури, посібники, науково-довідкові видання, статті, що розкривають окремі аспекти досліджуваної проблеми);

- *дидактичні* джерела (посібники, порадики, навчальні програми).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що за результатами дослідження: *уперше* цілісно розкрито ідеї наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку та схарактеризовано особливості їх розвитку у працях вітчизняних педагогів наприкінці XIX – 30-х років XX ст. Історико-педагогічна реконструкція розвитку ідей вітчизняних педагогів про наступність у трудовому вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку дала змогу виявити нові знання про шляхи поступу педагогічної науки.

За визначеними критеріями (соціально-економічні умови, що визначали запити щодо трудового виховання дітей; педагогічна мета, що впливала на еволюцію ідей наступності трудового виховання) розроблено періодизацію означеного педагогічного феномена. *Перший період* (1889–1917) актуалізація ідей

наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку (етапи: 1889–1912 – становлення ідеї підготовки дитини до школи та майбутньої трудової діяльності; 1912–1917 – розвиток ідеї про працю як засіб формування життєвого досвіду та первинних знань дітей). *Другий період* (1917–1921) становлення та розвиток ідей наступності в меті й змісті трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку на національному ґрунті в роки УНР (етапи: 1917–1918 – пошук ідей реалізації наступності трудового виховання дітей в умовах становлення єдиної школи; 1918–1921 – розвиток ідей наступності трудового виховання дітей на національному ґрунті). *Третій період* (1919–1934) трансформація ідей наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку попередніх періодів у радянській системі освіти (етапи: 1919–1921 – пристосування ідей попередніх періодів щодо наступності трудового виховання дітей в умовах розбудови єдиної трудової школи в Україні; 1921–1928 – розвиток ідей наступності в принципах, меті, змісті й методах трудового виховання дітей на засадах педології в умовах становлення системи соціального виховання в УСРР; 1928–1934 – нормативно-методологічне регулювання ідей наступності трудового виховання дітей в умовах розбудови радянської системи освіти). *Уточнено* поняття: «наступність у трудовому вихованні дітей», «ідеї наступності трудового виховання дітей у вітчизняній педагогічній думці»; біографічні відомості про педагогів того часу; хронологічні дати в поступі ідей наступності трудового виховання. *Подальшого розвитку* набули: систематизація історіографії з проблеми дослідження, ідей про наступність у трудовому вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку у працях вітчизняних педагогів; характеристика їх еволюції та особливостей впровадження в умовах трансформації мети виховання.

Практичне значення одержаних результатів. Основні положення, результати й висновки дослідження поглиблюють історико-педагогічне знання про особливості розвитку ідей наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку у вітчизняній педагогічній думці в умовах суспільно-економічних, політико-ідеологічних змін, педагогічних пріоритетів кінця ХІХ – 30-х років ХХ ст. Нові знання щодо наступності трудового виховання як засобу та умови особистісного розвитку дитини дошкільного та молодшого шкільного віку в різних видах діяльності, єдності мети, змісту, форм і методів у наступності трудового виховання дітей можна реалізувати в сучасних особистісно-діяльнісних моделях дошкільної та початкової освіти. Узагальнені теоретичні положення, історіографія проблеми, фактологічний матеріал можуть бути використані в змісті інтегрованого курсу «Педагогіка» для студентів спеціальностей 012 «Дошкільна освіта» та 013 «Початкова освіта» першого (бакалаврського) освітнього рівня, у створенні посібників і підручників. Окремі історичні факти, біографічні довідки, узагальнення урізноманітнять і збагатять тематику наукових розвідок студентів, аспірантів.

Результати дослідження **впроваджено** в освітній процес Глухівського державного педагогічного університету імені Олександра Довженка (довідка № 2898 від 16.11.2016 р.), Київського університету імені Бориса Грінченка (акт № 299-н від 17.11.2016 р.), ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (довідка № 01-15/06-01/04-2691 від 28.11.2016 р.).

Особистий внесок здобувача. У статті «Адаптація ідей наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в педагогічній думці та практиці радянської доби (1919–1928)», написаній у співавторстві з Г. Іванюк, здобувачем висвітлено зміст і особливості впровадження ідей наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в умовах змін мети виховання в радянській системі освіти.

Апробація результатів дисертації. Теоретичні розробки та результати дослідження оприлюднювалися на науково-практичних конференціях різних рівнів: *міжнародних* – «ICSED–2016» (м. Сучава, Румунія, 2016), «Актуальні проблеми та перспективи розвитку дошкільної освіти і професійної підготовки педагогічних кадрів у контексті євроінтеграційних процесів» (м. Чернівці, 2016), «Виховання національної еліти – фундамент довгострокового розвитку суспільства» (м. Краматорськ, 2016); *всеукраїнських* – «Вища педагогічна освіта України: історичний досвід та сучасні євроінтеграційні процеси» (м. Глухів, 2012), «Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки» (м. Київ, 2012, 2015, 2016), «Українська педагогіка 1920-х років – сучасні оцінки і виміри» (м. Умань, 2012), «Джерельна та історіографічна основа сучасних історико-педагогічних досліджень» (м. Хмельницький, 2013), «Освіта крізь призму мікроісторії: заклади освіти, особистості, навчальна література, листування» (м. Київ, 2015), «Педагогічна персоналістика: теорія, історія, освітня практика» (м. Івано-Франківськ, 2016); *міських* – «Особистісно-професійна підготовка вчителя до здійснення навчально-творчої діяльності молодшого школяра» (м. Київ, 2012).

Основні положення дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри педагогіки та психології Київського університету імені Бориса Грінченка (2012–2016).

Публікації. Ключові положення й результати дисертаційного дослідження викладено в 11 публікаціях, із них: 10 – одноосібні, 1 – у співавторстві; із них: 7 статей опубліковано в провідних фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному періодичному виданні, 1 – у науковому виданні, 2 – у матеріалах конференцій.

Структура й обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (304 найменування, із них 63 – архівні справи), 9 додатків на 22 сторінках. У тексті дисертаційного дослідження подано 9 таблиць. Загальний обсяг дисертації – 245 сторінок, із них 194 – основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми й ступінь її дослідженості; сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет; обґрунтовано географічні й хронологічні межі наукових пошуків, методи, визначено джерельну базу дисертації; розкрито наукову новизну, практичне значення роботи; подано відомості про впровадження та апробацію результатів дослідження, дані про публікації, особистий внесок автора, структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі – **«Вітчизняна педагогічна думка про ідеї наступності у трудовому вихованні дітей як історико-педагогічна проблема»** – схарактеризовано історіографію дослідження. Аргументовано методологічні

підходи й розроблено періодизацію розвитку ідей щодо наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку у вітчизняній педагогічній думці (кінець XIX – 30-ті роки XX ст.).

Дослідження історіографії здійснено на засадах системного, герменевтичного, проблемного, соціокультурного, парадигмального підходів із урахуванням принципів об'єктивності, інтердисциплінарності, зумовленості внутрішніх соціально-педагогічних зв'язків розвитку педагогічної думки.

У дисертаційному дослідженні систематизовано й класифіковано історіографію, що забезпечило розв'язання проблеми. До першої групи джерел віднесено нормативно-правові документи, що регулювали в хронологічних межах дослідження зміни в меті, завданнях, змістово-методичному забезпеченні розвитку ідей наступності у трудовому вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку (закони й законопроекти, постанови, циркуляри, декрети, розпорядження); звіти, стенограми засідань, резолюції, що відображають особливості впровадження ідей наступності у трудовому вихованні дітей в дитячих садках та початкових школах у різні періоди та етапи. Аналіз сучасних нормативних документів, що визначають стратегії розвитку освіти (Закон України «Про освіту», 1991; Базовий компонент дошкільної освіти, 2012; Державний стандарт початкової загальної освіти, 2011) дав змогу обґрунтувати актуальність проблеми дослідження. До історіографічних джерел віднесено праці вітчизняних педагогів кінця XIX – 30-х років XX ст., що висвітлювали еволюцію наступності в трудовому вихованні дітей – статті, опубліковані в періодичних виданнях того часу (А. Антонівська, М. Биковець, В. Бирченко, П. Волобуєв, Т. Гарбуз, А. Гендрихівська, В. Герценштейн, А. Гончар, О. Горова, Г. Гринько, О. Дорошенко, А. Залкінд, О. Залужний, М. Кондратенко, М. Котляренко, Р. Крайнівська, І. Лень, С. Лівшина, С. Лозинський, В. Львова, К. Меркулова, Н. Морозова, П. Мостовий, О. Музиченко, М. Нагурний, С. Панасенко, М. Петерсен, В. Помагайба, Я. Різник, І. Розанов, Я. Ряппо, Ю. Самброс, М. Скрипник, Д. Скурапівський, І. Соколянський, В. Таран, А. Тарнапільська, К. Тихонович, Е. Толмачевська, П. Тушкан, К. Федорівський, В. Чередниченко, Е. Янжул, Е. Яновська) та окремі праці педагогів з означеної проблеми (Н. Лубенець, Т. Лубенець, С. Сірополко, С. Русова, Я. Чепіга). Інтерпретаційні джерела розкривають сутність досліджуваного явища в освітньому полі історико-педагогічної науки, а саме: дослідження розвитку теорії й практики дошкільного виховання, діяльності початкової школи (Н. Белозьорова, О. Бондар, З. Нагачевська, С. Попиченко); історію розвитку початкової освіти в Україні (О. Драч); трудове виховання школярів у загальноосвітніх навчальних закладах України (Г. Білавич, Г. Ковальчук); виховання дітей дошкільного віку в трудовій діяльності (М. Мельничук); дослідження внеску персоналій у розвиток вітчизняної педагогічної думки (О. Барило, Т. Василенко, О. Венгловська, О. Джус, І. Зайченко, Т. Куліш, О. Пшеврацька, А. Січкара), праці науковців, які розкривають окремі аспекти наступності трудового виховання дітей (Г. Беленька, А. Богуш, З. Борисова, Л. Дашківська, Г. Люблінська, М. Машовець, О. Проскура, О. Савченко).

Історіографічний аналіз засвідчує відсутність цілісного історико-педагогічного дослідження розвитку ідей вітчизняних науковців щодо наступності в

трудоному вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку у визначених хронологічних межах.

За результатами аналізу науково-довідкових джерел, праць вітчизняних педагогів обґрунтовано та схарактеризовано основні поняття дослідження: «ідея», «наступність», «наступність трудового виховання», «педагогічна думка». «Ідеї наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку у вітчизняній педагогічній думці» розкрито як форми відображення об'єктивних педагогічних явищ і процесів, що полягають у системності й послідовності виховних впливів на різних етапах навчально-виховного процесу, у залученні дошкільників і молодших школярів до трудової діяльності для їхнього різнобічного розвитку з урахуванням домінуючих цінностей.

До групи дидактичних джерел віднесено програмові матеріали (С. Русова), посібники з методики ручної праці (А. Вержбицький, В. Фармаковський), порадики, що визначали мету та змістово-методичне забезпечення впровадження у виховний процес ідей наступності в трудовому вихованні дітей («Порадник діячам Позашкільної освіти та дошкільного виховання», 1918; «Порадник по соціальному вихованню», 1921, 1925, 1927; «Дошкільне виховання. Матеріали до порадики», 1928).

Вивчення історіографії з теми дослідження дало змогу розробити періодизацію розвитку ідей наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку у працях вітчизняних педагогів того часу. Методологічну основу розробленої періодизації означеного феномена становлять праці українських учених (Л. Березівська, Н. Гупан, Н. Дічек, Г. Іванюк, Я. Калакура, О. Сухомлинська). Періодизація розроблена на засадах соціокультурного, проблемного, парадигмального підходів з урахуванням таких критеріїв: соціально-економічні умови, педагогічна мета трудового виховання дітей. Визначено три періоди розвитку означеного явища та виокремлено етапи в них.

Перший період – актуалізації ідей наступності в трудовому вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку (1889–1917) поділено на два етапи: (1889–1912) зародження ідеї підготовки дитини до школи та майбутньої трудової діяльності, (1912–1917) розвиток ідеї використання праці як засобу формування життєвого досвіду та первинних знань дітей.

Другий період – становлення й розвитку нормативного забезпечення ідей наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в роки УНР (1917–1921), у якому розглянуто етапи: (1917–1918) пошук ідей реалізації наступності трудового виховання дітей в умовах становлення єдиної школи, (1918–1921) розвиток ідей наступності трудового виховання дітей на національному ґрунті.

Третій період – трансформації ідей наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в радянську добу (1919–1934), поділено на три етапи: (1919–1921) адаптація ідей попередніх періодів щодо наступності трудового виховання дітей в умовах розбудови єдиної трудової школи в УСРР, (1921–1928) розвиток ідей наступності в принципах, меті, змісті й методах трудового виховання дітей на засадах педології в умовах становлення системи соціального виховання в УСРР, (1928–1934) нормативно-методологічне

регулювання ідей наступності трудового виховання дітей в умовах розбудови радянської системи освіти.

За результатами дослідження встановлено взаємозв'язок між змінами суспільної мети виховання у кожному періоді та динамікою ідей про наступність у трудовому вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

У другому розділі – **«Внесок вітчизняних педагогів у розвиток ідей наступності щодо трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку наприкінці XIX – 30-х років XX ст.»** – висвітлено внесок представників вітчизняної педагогічної думки у розвиток ідей наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в умовах становлення й розвитку суспільного дошкільного виховання, початкової школи в освітніх системах різних періодів (імперська доба, УНР, УСРР).

З'ясовано, що ідеї наступності у трудовому вихованні дітей зумовлені соціально-економічними, педагогічними потребами розв'язання суперечностей між існуючою системою освіти в імперську добу та запитамі суспільства щодо організованого трудового виховання дітей. У розвиток ідей про вплив трудового виховання на моральний, психічний, інтелектуальний і фізичний розвиток дитини значний внесок зробили вітчизняні педагоги. А. Вержбицький розкрив сутність праці як активного процесу. Т. Лубенець розвинув підходи до реалізації наступності в роботі дитячих садків і початкових шкіл; сутність виховного впливу на розвиток дитини і цінність праці (в природі, на кухні, прибирання іграшок). У педагогічному доробку Я. Чепіги обґрунтовано взаємозв'язок фізичної й розумової праці, що розглядалася як засіб виховання. С. Русова характеризувала працю як активний метод у навчанні, засіб та умову виховання дитини.

У перший період (1889–1917) провідниками ідей організації наступності в роботі дитячих садків і шкіл були члени Київського товариства народних дитячих садків (1907–1917). Членом цього Товариства, Н. Лубенець, було розроблено методичні рекомендації та низку діагностичних методик для вивчення й подолання суперечностей у процесі переходу дитини від дитячого садка до школи. Провідною ідеєю була наступність між дошкільним вихованням і навчанням дітей у школі, заснованій на потребах дитини та зв'язках виховання й навчання із суспільним життям і їхньою трудовою діяльністю (Т. Лубенець). С. Русова розвинула ідею диференціації змісту трудового навчання дітей з урахуванням територіальних, соціальних, вікових особливостей; розробила змістово-методичне забезпечення ручної праці дітей у дитячому садку й початковій (народній) школі (плетіння, вирізування, малювання, наклеювання); обґрунтувала комплексний підхід у поєднанні з трудовим принципом; визначила роль природних і соціальних чинників у поступальному розвитку дитини на етапі переходу від дошкільного виховання до навчання в школі.

За результатами аналізу дидактичних джерел (програми, посібники з трудового виховання та методичні рекомендації) з'ясовано пріоритетні ідеї, закладені в них: ручна праця як засіб і метод виховання й навчання дітей, програмово-методичне забезпечення ручної праці («Методика ручної праці», 1889 – В. Фармаковський; «Дошкільне виховання: ручна праця», 1913 – С. Русова). Для організації в народних школах класів ручної праці А. Вержбицький розробив

«Програму шкільних рукометів. Частина теоретична» (1910). Автор цієї праці уточнив мету трудового виховання зазначаючи, що це насамперед: розвиток фізичних, розумових та моральних сил дитини у продуктивній діяльності.

Студіювання розвитку означених ідей у педагогічній думці періоду УНДР (1917–1921) уможливило виявити їх пріоритетність, зокрема: побудова єдиної школи в Україні (на національному ґрунті); трудовий принцип; актуалізація ідей наступності у вихованні (трудоному) дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. 1918 року Шкільна рада затвердила «Регламент з дошкільного виховання». Цим документом утверджувалася змістово-організаційна наступність у діяльності дитячого садка й школи, що сприяло узгодженій організації їх функціонування. У працях С. Русової, Я. Чепіги висвітлено ідеї, що мали забезпечити наступність у дошкільному вихованні й початковій школі, а саме: комплексний підхід до реалізації наступності трудового виховання (навчання й виховання на засадах діяльнісного підходу; трудовий принцип виховання й навчання; наближення цілей родинного й суспільного виховання; зв'язок дитячого садка й школи із соціально-культурним середовищем).

Встановлено, що в цей час до реалізації наступності трудового виховання дітей долучалася широка педагогічна громадськість. Товариство «Дитяча Хата» у м. Києві (1917) започаткувало роботу зразкового українського дитячого садка, у якому реалізовувалися ідеї вітчизняних педагогів щодо наступності трудового виховання дітей. Значна увага приділялася підготовці вихователів і вчителів до їх впровадження в дитячих садках і початкових школах. З цією метою педагоги-подвижники долучилися до організації мережі дошкільних установ і початкових шкіл, курсів із дошкільного виховання в різних містах, започаткування музею-лабораторії ручної праці у місті Києві (М. Лавриненко-Міщенко).

У період становлення й розвитку ідей наступності в меті й змісті трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку на національному ґрунті в роки УНДР С. Русова в теоретичних працях і методичних рекомендаціях просуvala ідею використання в дитячих садках і школі елементів ручної праці, що ґрунтувалися на центральному методі – самодіяльному досліді. Для розв'язання означеної проблеми створювалися дитячі осередки. В інструктивних матеріалах для роботи майданчиків-клубів (С. Русова) уточнено мету, завдання, зміст, форми трудового виховання дітей. Основу їхньої діяльності становила праця, що забезпечувала всебічний розвиток дитини. У практику дошкільного виховання й початкової школи впроваджувались ідеї С. Русової про вплив соціального середовища на трудове виховання дітей; взаємозв'язки між родиною, дитячим садком і початковою школою, наповнення праці дітей етнокультурним змістом; працю як принцип і метод виховання й навчання (розвитку) дитини. Наступність трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку педагог розглядала в єдності вимог щодо організації праці дітей у дитячих садках і початковій школі. Змістово-методичне забезпечення наступності у трудовому вихованні дошкільників та учнів початкової школи С. Русова пропонувала будувати за принципом «комплексовості», що передбачав спостереження за природою, ручну працю, художні розповіді й читання творів. Означені ідеї розвинув у своїх працях історик, державний діяч, педагог С. Сірополко. У його науковому доробку набули

розвитку ідеї про ручну працю як навчальний предмет й змістово-технологічну підготовку вчителя до її викладання. Педагог висвітлив трудовий принцип нової школи й розвинув думку про значення колективної гри та праці як засобів реалізації наступності між двома ланками освіти.

Виявлено, що ідеї наступності трудового виховання дітей на національному ґрунті в умовах становлення єдиної школи (1917–1921) впроваджено у змісті програм із природознавства, вітчизнознавства для трудової школи. Зміст навчальних предметів подано з урахуванням принципу трудового виховання. Вивчення педагогічної думки періоду УНР, практик трудового виховання дітей свідчить про адаптацію ідей, запропонованих вітчизняними (Т. Лубенець, С. Русова) та європейськими (М. Монтесорі, Ф. Фребель) педагогами у попередні роки, до творення української системи освіти. Вітчизняна педагогічна думка збагатилася ідеями про організацію єдиного простору навчання й виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, доцільність комплексного підходу до організації навчання й виховання на принципах самостійності, активності, творчості в праці, про поєднання праці з науковими дослідженнями, роботу дослідних лабораторій. Незмінною залишилася домінантна педагогічна ідея про працю як засіб розвитку особистості дитини.

Встановлено пристосування ідей наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, що були вироблені в попередні періоди, до мети й завдань організації соціального виховання в УСРР. У радянську добу в меті, змісті та у формах діяльності дитячих комун, житті дитячих колективів значна увага приділялася праці. Ідеї розвитку трудової школи, зорганізованої на засадах соціального виховання, розкрито в працях Я. Чепіги. Педагог обґрунтував поняття єдності виховання й навчання з урахуванням цілісної природи дитини, сутність принципу організації школи й сім'ї, співпраці дитячого садка й школи. Пріоритет соціального виховання й підпорядкування сім'ї його законам було розкрито в працях А. Макаренка. Досліджено вплив нормативно-правового регулювання щодо мети і завдань трудового виховання дітей, розвитку ідей наступності в радянську добу на їх еволюцію у працях вітчизняних педагогів. У ці роки було обґрунтовано економічну зумовленість трудового виховання і навчання, що впливала із суспільних потреб підготовки свідомих робітників, сутність соціального виховання.

В УСРР в 20-х роках ХХ ст. наступність трудового виховання дітей ґрунтувалася на ідейно-політичних пріоритетах (А. Гендрихівська, Я. Ряппо). Заслуговує на увагу ідея зорієнтованого на практику виховання дітей дошкільного віку, що трансформувалася на рівні початкової школи в професіоналізацію навчання (О. Дорошенко, Е. Яновська). Пріоритетом творчого доробку цих педагогів було вдосконалення мети трудового виховання дітей, що обґрунтовувалася на ідеях суспільно-економічної зумовленості. Значна увага приділялася розвитку ідей наступності в принципах, меті, змісті й методах трудового виховання в умовах становлення соціального виховання в УСРР. Тогочасні ідеї (відповідність трудових процесів потребам соціального середовища) розвивалися на засадах педології (А. Залкінд, В. Львова, І. Соколянський). У другій половині 20-х років ХХ ст. працю визнавали засобом реалізації таких навчально-виховних цілей: прищеплення дітям трудових елементарних, а пізніше суспільно-корисних (складних) навичок,

виховання колективізму. До елементарних навичок належали – гігієнічні, трудові, колективні; до складних – ознайомлення з навколишнім соціальним середовищем, вивчення природних явищ.

З'ясовано особливості розвитку ідей наступності трудового виховання дітей у руслі державної політики в галузі освіти (1928–1934). Здобутки педагогічної думки попередніх періодів трансформувалися відповідно до нових соціально-економічних, ідейно-політичних, педагогічних завдань політехнізації, уніфікації змісту, форм, методів трудового виховання і навчання в радянській системі освіти. Ідеї наступності трудового виховання дітей розглядали в контексті обґрунтування переваг предметного навчання над комплексним (Д. Скуратівський, В. Таран, К. Тихонович, С. Шабалов). Суспільне замовлення на політехнізацію виховання і навчання зумовило зміну мети, змісту, методів наступності трудового виховання дітей й окреслення нового вектора розвитку педагогічної думки щодо підготовки їх до праці (елементарні професійні вміння; колективна праця, що ґрунтувалася на соціалістичних смислах). Педагоги того часу (П. Волобуєв, Т. Гарбуз, О. Горова, О. Дорошенко, М. Кондратенко) висвітлювали в педагогічній пресі вимоги до змісту трудового виховання та обладнання кімнат, майстерень («робітні» кімнати), лабораторій, дослідницьких ділянок; вимоги до дитячої праці й політехнічного виховання (ознайомлення з матеріалами, інструментами, механічними пристроями; вивчення головних робочих рухів, технічних споруд). Актуалізовані в педагогічній думці радянської доби ідеї про трудове виховання як наскрізний процес (О. Залужний), наступність політехнічного виховання в роботі дошкільних закладів і початкової школи зумовили обґрунтування оновленої мети виховання, а саме: підготовка дітей до виконання соціальних функцій. На початку 30-х років ХХ ст. в радянській педагогічній думці розвивалася ідея загальноосвітньої підготовки дітей у дитячих садках і початковій школі, що визначило розвиток ідеї соціально керованої праці дітей у робочій кімнаті. Мета трудового виховання дітей трансформувалася наступним чином – від праці як засобу виховання до цінності соціальної праці дітей й підготовки їх до майбутньої виробничої діяльності.

Розвиток ідей наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку зумовлено випереджувальним розвитком громадської педагогічної думки, домінуючими соціально-економічними й політико-ідеологічними запитами держави. У хронологічних межах кінця ХІХ – 30-х років ХХ ст. означені ідеї розвивались як еволюційним (періоди імперської доби, УНР), так і трансформаційним шляхом (у радянську добу).

У третьому розділі – **«Особливості реалізації ідей наступності в практиці трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку (кінець ХІХ – 30-ті роки ХХ ст.)»** – висвітлено особливості становлення й реалізації ідей наступності, які були закладені в освітніх системах періодів імперської доби (1889–1917), УНР (1917–1921) та радянської доби (1919–1934); розкрито сутність соціально-економічної, політико-ідеологічної зумовленості педагогічної мети, змісту, методів і форм трудового виховання в програмово-методичному забезпеченні наступності трудового виховання дітей у радянську добу (1919–1934).

Педагогічна думка, в перший період (1889–1917), розвивалася з випередженням порівняно з нормативно-правовим забезпеченням діяльності

початкової школи. Тому громадські педагогічні організації намагалися подолати суперечності між існуючою тогочасною системою освіти і суспільними потребами щодо трудового виховання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку. Започаткування діяльності дитячих садків, розроблення програм для народних і приватних дитячих садків (М. Петерсен, 1914; Л. Товстоног, 1913; К. Шабаліна, 1907; М. Шарій, 1913) зумовили сприятливу ситуацію щодо реалізації ідей наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

З'ясовано, що напрацьовані в імперську добу (1889–1917) ідеї наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, розвивалися на організаційно-методичному рівні у період УНР (1917–1921). Вивчення протоколів, планів, звітів, програм, навчальних програм для нижчої (початкової) школи, програм курсів підготовки вихователів, учителів, інструкторів-організаторів дало змогу констатувати, що педагогічна думка розвивалася в руслі завдань створення єдиного освітнього простору УНР («Проект Єдиної школи на Україні»). Нова система освіти будувалася на трудовому принципі. До організації шкільництва в УНР долучалися провідні педагоги, державні діячі: Т. Лубенець, А. Луначарська (представник російських меншин), О. Музиченко, С. Русова, С. Сірополко, П. Холодний. Метою нової школи була підготовка на національному ґрунті свідомих, активних, здатних до праці наступних поколінь. Для її реалізації Департаментом позашкільної освіти та дошкільного виховання Міністерства народної освіти УНР було розроблено плани й програми інструкторських курсів із підготовки організаторів дошкільного виховання. У цих документах ручну працю в дошкільному вихованні виділено в окремий розділ «Ручна праця і трудовий ґрунт виховання». Нормативну базу дошкільного виховання того часу становив «Регламент дитячого садка» (1918), що визначав рівень державного впливу на його організацію. Дошкільне виховання розглядали в системі роботи єдиної школи. Структуру мережі дошкільних установ становили: дитячі садки, що діяли на базі гімназій, шкіл та автономні; захоронки, ясла, майдани. Значну увагу приділяли дитячій іграшці й ручній праці. Організаційно-методичне забезпечення трудового виховання в початковій школі розбудовувалося з урахуванням принципів і методів дошкільного виховання, а саме: малювання, ліпка, вирізування, моделювання, драматизація, рухливі й спортивні ігри, фізичні вправи й співи. Так, «Програма різних предметів у нижчій (початковій) школі» (1918) була розроблена з використанням методів дошкільного виховання, зв'язків школи із сім'єю й дитячими садками. Зміст підготовки дітей дошкільного віку до навчання в школі розроблявся з урахуванням принципу наступності. «Проект Єдиної школи на Україні й програми з поясненнями до них» (1918) розроблено з урахуванням пріоритету виховання над навчанням. Зміст трудового виховання в початковій школі передбачав використання трудових процесів для накопичення та узагальнення знань (малювання, ліплення, ручні вироби, виготовлення наочних посібників, трудові досліди, догляд за приміщенням і навколишнім середовищем). У «Пораднику діячам позашкільної освіти та дошкільного виховання» (1918) сутність змісту наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку полягала в єдності трудового (діяльного) принципу організації діяльності дошкільних установ і початкових шкіл.

Початок третього періоду (1919–1934) характеризувався пошуком нових типів навчально-виховних закладів. В «Декреті Ради народних комісарів української робітничо-селянської республіки», від лютого 1919 року, зазначено, що мережу виховних установ становлять: ясла (для дітей до 3-х років), дитячі комуни й хати (для дітей 3–18 років), дитячі садки, захистки, майдани, літні шкільні колонії, дитячі клуби. Реалізація ідей наступності щодо організаційно-методичного забезпечення трудового виховання полягала в розробленні навчальних планів для шкіл з урахуванням тих методів і форм, що застосовувалися в дитячих садках. Зміст трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку набув соціальної спрямованості. Сутність його полягала у вивченні дітьми громадсько-політичного устрою країни в процесі трудової діяльності. В означений період було започатковано ідею організації закладів для спільного навчання й виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: дитячі майданчики-клуби, літні дитячі колонії. Дитячі майданчики-клуби відкривалися у містах для наближення дітей до природи в процесі трудової діяльності, поєднання суспільно-корисної й творчої праці дітей. Літні дитячі колонії організовувалися в сільській місцевості для залучення дітей до різних видів сільськогосподарської праці (в домі, дворі, саду, полі, лузі, на городі).

Розроблене ще в 1919 році «Положення про Єдину Трудову школу УСРР» на нормативному рівні визначило пріоритет зміцнення зв'язку дошкільного виховання й шкільного навчання, приєднання дитячого садка до єдиної трудової школи. Діяльність нового типу школи ґрунтувалася на трудовому принципі, який розглядали і як метод навчання. У «Декларації про соціальне виховання дітей» (УСРР, 1921) було визначено новий тип навчального закладу для дітей дошкільного та шкільного віку – будинок дитини (для дітей від 4 до 15 років). Соціальне виховання дітей ґрунтувалося на принципі зв'язку навчання й виховання дітей із виробничим життям (прикріплення установ виховання до промислових організацій). У середині 20-х років ХХ ст. педагогічні пошуки спрямовувалися на методичне забезпечення організації наступності трудового виховання в роботі дитячого садка і початкової школи. Суспільний пріоритет політехнічного виховання дітей зумовив трансформацію змісту трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку (організація робочих кімнат, участь у житті виробничих підприємств). Визначено вимоги до структури програм дитячих садків: встановлення точного обсягу знань дітей, комплексного розташування матеріалу, активних (діяльних) методів опрацювання матеріалу, гри. Педагогічна думка забезпечувала реалізацію завдань трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: виховання соціалістичного ставлення до праці, уміння працювати в колективі, оволодіння трудовими навичками.

Аналіз дидактичних джерел («Порадник по соціальному вихованню», 1921, 1925, 1927; «Керівництво по соціальному вихованню», 1924; «Дошкільне виховання. Матеріали до порадики», 1928; програм навчання й виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку) уможливив з'ясування соціально-ідеологічної зумовленості мети, змісту, методів і форм трудового виховання дітей. У першому виданні «Порадики...» (1921) метою соціального виховання було визначено виховання нової людини, людини-комуніста, гармонійно розвиненої людської

особи, яка відчуває себе причетною до трудового комуністичного суспільства, й здатна свідомо жити й працювати задля нього. Ідеї наступності розвивалися в різних напрямках трудового виховання дітей, зокрема в ознайомленні дітей із природою, залученні їх до продуктивної праці, діяльності в природньому середовищі, господарстві, організації праці й відпочинку. Трудовий принцип було трансформовано в метод організації дитячого колективу і реалізовано в меті виховання: формування в дітей норм поведінки робітничо-селянського колективу, відмова від орієнтування на гармонійно розвинену особистість («Керівництво по соціальному вихованню», 1924). Засобами, що давали змогу здійснювати означені завдання, були: самоорганізація дітей; дитяча праця; зв'язок дитячого колективу з організованим пролетаріатом; надання дітям певного обсягу загальноосвітніх і технічних знань; зв'язок із виробництвом. У «Пораднику соціального виховання» (1925) мета виховання полягала в становленні людини, яка всі свої сили й здібності віддає на користь пролетаріату. Тому працю розглядали не як засіб здобуття знань і виховання, а як зміст навчання й виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. 1927 року мету виховання зорієнтовано на формування свідомого громадянина, борця за комуністичне суспільство й учасника соціалістичного будівництва («Порадник соціального виховання»). Зміст трудового виховання визначався безпосередньою участю дітей у трудовому суспільному житті (колективна робота в класі та поза ним; самоврядування; робота в майстернях). У посібнику «Дошкільне виховання. Матеріали до порадника» (1928) трудове виховання розглядалося як засіб формування трудових навичок у дітей дошкільного віку та молодшого шкільного віку для підготовки до майбутнього трудового життя.

Вивчення означених особливостей реалізації наступності у трудовому вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в імперську добу, період УНР, радянську добу дало підстави для висновку про нерівномірність і непослідовність їх динаміки у різні періоди. Встановлено, що зміна соціально-економічних (політико-ідеологічних) умов впливала на трансформацію педагогічної мети трудового виховання дітей й була визначальною щодо вибору шляхів впровадження ідеї про наступність трудового виховання між дошкільною і початковою ланкою освіти дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження ідей наступності у трудовому вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку у вітчизняній педагогічній думці (кінець XIX – 30-ті роки XX ст.) зроблено такі висновки:

1. Аналіз історіографії засвідчив, що ідеї наступності у трудовому вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку у вітчизняній педагогічній думці (кінець XIX – 30-ті роки XX ст.) не були предметом цілісного дослідження. На засадах системного, герменевтичного, проблемного підходів та з урахуванням принципів об'єктивності, інтердисциплінарності, зумовленості внутрішніх соціально-педагогічних зв'язків та відповідно до класифікацій джерел представлених у сучасній історико-педагогічній науці, здійснено систематизацію та класифікацію історіографії, що забезпечила розв'язання проблеми дослідження. Виокремлено та схарактеризовано чотири групи джерел, а саме: документальні, історіографічні,

інтерпретаційні, дидактичні. Їх аналіз уможливив з'ясувати дослідженість проблеми та її багатоаспектність, сутнісну характеристику поняттєвого апарату дисертаційного дослідження.

2. Розроблено періодизацію розвитку ідей наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку у вітчизняній педагогічній думці (кінець XIX – 30-ті роки XX ст.) за критеріями соціально-економічних умов та педагогічної мети. Перший період (1889–1917) актуалізація ідей наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку (етапи: 1889–1912 – становлення ідеї підготовки дитини до школи та майбутньої трудової діяльності; 1912–1917 – розвиток ідеї про працю як засіб формування життєвого досвіду та первинних знань дітей). Другий період (1917–1921) становлення та розвитку ідей наступності в меті й змісті трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку на національному ґрунті в роки УНР (етапи: 1917–1918 – пошук ідей реалізації наступності трудового виховання дітей в умовах становлення єдиної школи; 1918–1921 – розвиток ідей наступності трудового виховання дітей на національному ґрунті). Третій період (1919–1934) трансформація ідей наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку попередніх періодів у радянській системі освіти (етапи: 1919–1921 – пристосування ідей попередніх періодів щодо наступності трудового виховання дітей в умовах розбудови єдиної трудової школи в Україні; 1921–1928 – розвиток ідей наступності в принципах, меті, змісті й методах трудового виховання дітей на засадах педології в умовах становлення системи соціального виховання в УСРР; 1928–1934 – нормативно-методологічне регулювання ідей наступності трудового виховання дітей в умовах розбудови радянської системи освіти).

3. З'ясовано внесок вітчизняних педагогів у розвиток ідей наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку наприкінці XIX – 30-х років XX ст. Виявлено, що педагогічна думка першого періоду випереджувала суспільні запити на підготовку дітей до школи, а нормативно-правове забезпечення відставало від ідей прогресивних педагогів. У ці роки вітчизняними педагогами було обґрунтовано ідеї про працю як засіб виховання (А. Вержбицький, В. Фармаковський); наступність в навчанні й вихованні дітей (Н. Лубенець, Т. Лубенець, С. Русова). Означені ідеї розвивалися в умовах становлення на теренах України суспільного дошкільного виховання, що актуалізувало підготовку дітей до навчання в школі й пріоритетність їхнього трудового виховання.

Виявлено, що в роки УНР (1917–1921) вітчизняна педагогічна думка збагатила теорію й практику ідеями щодо форм, методів, принципів трудового виховання дітей в умовах становлення системи освіти на національному ґрунті. Українські педагоги обґрунтували трудовий принцип (С. Сірополко, Я. Чепіга), трудовий метод (О. Музиченко, С. Русова) навчання й виховання як вихідні положення розвитку особистості в діяльності.

Встановлено, що у радянську добу педагогічна думка розвивалась у фарватері суспільних запитів на соціальне виховання й пошуків шляхів поєднання ідей наступності трудового виховання дітей, що розвивалися на національному ґрунті в попередній період, із класово-ідеологічним змістом – на етапах (1919–1921; 1921–

1928) (А. Гендрихівська, О. Дорошенко, С. Лозинський, О. Музиченко, В. Помагайба, М. Скрипник, Е. Яновська); пізніше, в 1928–1934 вони виконували завдання щодо трансформації трудового виховання в політехнічне (А. Гендрихівська, О. Дорошенко, С. Лозинський, О. Музиченко, Я. Ряппо, Я. Чепіга, Е. Яновська).

4. Висвітлено особливості впровадження ідей щодо наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в хронологічних межах кінця ХІХ – 30-х років ХХ ст. З'ясовано, що в перший період (1889–1917) ідеї підготовки дітей до навчання в школі, навчальної праці як засобу виховання обґрунтували на теоретичному рівні вітчизняні педагоги Т. Лубенець, Н. Лубенець, С. Русова та втілювали їх в роботі дитячих осередків, захоронків, притулків, дитячих майданчиків, ясел і народних та приватних дитячих садків.

Виявлено, що в умовах розбудови системи освіти на національних засадах у роки УНР держава опікувалася розробленням нормативно-правового забезпечення впровадження наступності між дошкільною та початковою ланкою освіти, приведенням її до потреб практики. На принципах наступності вперше було розроблено нормативно-правове забезпечення розвитку освітніх установ (дошкільної та початкової) («Регламент дитячих садків»; «Проект Єдиної школи на Україні»); обґрунтовано поняття «наступність між установами дошкільного виховання та початковою школою» («Регламент дитячих садків»). Домінуючою ідеєю була підготовка дітей до самостійного життя в суспільстві, а праця розглядалася як її засіб. З'ясовано, що практика реалізації наступності в трудовому вихованні здійснювалась на основі ідей, що були вироблені в імперську добу. Розвій цих ідей простежуємо в організації діяльності дитячих осередків як позашкільних установ для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, дитячих майданчиків-клубів, які організовувалися на основі трудового принципу, самоврядності, виконання ручної праці.

Доведено, що реалізація ідей наступності трудового виховання дітей в 1919–1934 роках ґрунтувалася на положеннях попередніх періодів, але з урахуванням ідеології радянського суспільства. Соціально-економічні умови розвитку УСРР були визначальними щодо формування системи соціального виховання з урахуванням єдності мети, змісту і форм реалізації наступності у трудовому вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Педагоги того часу розглядали працю як засіб соціального виховання. Ідеї наступності у трудовому вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку розвивалися шляхом спроб трансформації існуючих на той час дошкільних установ (дитячі садки, ясла, майданчики, клуби) та початкової школи (єдина трудова школа першого ступеня) у денний дитячий будинок-клуб.

З'ясовано вплив ідеологічних чинників на формування змісту трудового виховання, що спричинив часті зміни підходів щодо організації трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: від праці для розвитку, праці для життя до праці для навчання, праці для праці.

Виконане дисертаційне дослідження не претендує на повне й узагальнене висвітлення всіх аспектів представленої проблеми. Подальшого вивчення потребують питання підготовки фахівців до реалізації принципу наступності при

переході дітей від дошкільного виховання до початкового навчання; наступності сімейного та суспільного трудового виховання дітей.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Антипін Є. Ідеї наступності в педагогічній спадщині Наталі та Тимофія Лубенців / Євген Антипін / Проблеми підготовки сучасного вчителя : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [ред. кол. : Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ПП Жовтий О.О., 2012. – Випуск 6. – Частина 1. – С. 309–313.

2. Антипін Є. Характеристика історіографії та джерельної бази дослідження проблеми наступності в трудовому вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку (кінець XIX – 30-ті роки XX століття) / Євген Антипін // Педагогічний дискурс: зб. наук. праць / гол. ред. І. М. Шоробура. – Хмельницький : ХГПА, 2013. – Вип. 15. – С. 14–17.

3. Антипін Є. Ідеї трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку (кінець XIX – початок XX століття) [електронний ресурс] / Євген Антипін // Освітологічний дискурс. – 2014. – № 4(8). – С. 1–9. – Режим доступу: od.kubg.edu.ua. – Назва з екрана.

4. Антипін Є. Ідеї дитиноцентризму в педагогічних поглядах Тимофія Лубенця / Євген Антипін // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : наук. журнал / голов. ред. А. А. Сбруєва. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. – № 2. – С. 79–85.

5. Антипін Є. Наступність у вихованні й навчанні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в історико-педагогічному контексті кінця XIX – початку XX століття / Євген Антипін // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : наук. журнал / голов. ред. А. А. Сбруєва. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2015. – № 10(54). – С. 223–230.

6. Антипін Є. Питання трудового виховання дітей у дидактичному доробку Володимира Фармаковського / Євген Антипін // Рідна школа. – 2016. – № 1. – С. 63–66.

7. Антипін Є. Софія Русова про наступність у трудовому вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку / Євген Антипін // Рідна школа. – 2016. – № 5–6. – С. 61–65.

8. Antypin E. Actualization of continuity in labor education of children of preschool and primary school age: Ukrainian context (1890–1917) / Eugen Antypin // International Journal of Social and Educational Innovation (IJSEIro) – 2016 – Volume 3 / Issue 6. – P. 49–56.

9. Антипін Є.Б. Адаптація ідей наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку у педагогічній думці та практиці радянської доби (1919–1928) / Г.І. Іванюк, Є.Б. Антипін // Молодий вчений. – 2016. – №11 (38). – С. 436–440.

10. Антипін Є. Погляди Софії Русової на проблему наступності в трудовому вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку / Євген Антипін // Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Педагогічна персоналістика: теорія, історія, освітня практика, присвяченій 160-річчя від дня

народження С. Русової» (25 лютого 2016, м. Івано-Франківськ, Україна) / за заг. ред. Т. К. Завгородньої. – Івано-Франківськ, 2016. – С. 186–191.

11. Антипін Є. Б. Трансформація ідей наступності в трудовому вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку (1919–1934) / Є. Б. Антипін // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Виховання національної еліти – фундамент довгострокового розвитку суспільства». – Вінниця: ТОВ «Ніланд-ЛТД», 2016. – С. 33–37.

АНОТАЦІЇ

Антипін Є. Б. Ідеї наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку у вітчизняній педагогічній думці (кінець XIX – 30-ті роки XX століття). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2017.

У дисертації подано характеристику ідей наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку у вітчизняній педагогічній думці кінця XIX – 30-х років XX ст. Проаналізовано історіографію і джерела дослідження. Розроблено періодизацію та схарактеризовано періоди розвитку означених ідей: I період (1889–1917) – актуалізації ідей наступності в трудовому вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку; II період (1917–1921) – становлення й розвитку ідей наступності в меті й змісті трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку на національному ґрунті в роки УНР; III період (1919–1934) – трансформації ідей наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в радянській системі освіти.

Досліджено внесок української педагогічної думки в розвиток ідей і змістово-методичного забезпечення наступності трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку й охарактеризовано реалізацію їх на практиці.

Ключові слова: наступність, трудове виховання, трудове навчання, дошкільне виховання, початкова школа, вітчизняна педагогічна думка.

Антипин Е. Б. Идеи преемственности трудового воспитания детей дошкольного и младшего школьного возраста в отечественной педагогической мысли (конец XIX – 30-е года XX столетия). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Киевский университет имени Бориса Гринченко, Киев, 2017.

В диссертации представлена характеристика идей преемственности трудового воспитания детей дошкольного и младшего школьного возраста в отечественной педагогической мысли (конец XIX – 30-е годы XX ст.). Проанализированы историография и источники исследования. Разработана периодизация и охарактеризованы периоды развития представленных идей: I период (1889–1917) – актуализации идей преемственности трудового воспитания детей дошкольного и младшего школьного возраста; II период (1917–1921) – становления и развития идей

преемственности в целях и содержании трудового воспитания детей дошкольного и младшего школьного возраста в годы УНР; III период (1919–1934) – трансформации идей преемственности трудового воспитания детей дошкольного и младшего школьного возраста в советской системе образования.

Исследован вклад украинской педагогической мысли в развитие идей и содержательно-методического обеспечения преемственности трудового воспитания детей дошкольного и младшего школьного возраста и охарактеризована их реализация на практике.

Ключевые слова: преемственность, трудовое воспитание, трудовое обучение, дошкольное воспитание, начальная школа, отечественная педагогическая мысль.

Antypin E. B. Ideas of continuity in labor education of pre-school and primary school age children in national pedagogical thought (end of XIX – 30-th of XX century). – The manuscript.

A thesis submitted for the candidate degree of pedagogical sciences, speciality 13.00.01 – general pedagogy and history of pedagogy. – Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, 2017.

The thesis devoted to the ideas of continuity in labor education preschool and primary school age children in the national educational thought of the late XIX – 30th years of the twentieth century. As a result of the study of historiography, scientific papers, materials from the archives highlighted the essence of the ideas of continuity in labor education preschool and primary school age children. Dependence of these ideas on social and economic needs of society is discovered. The description of the mentioned ideas according to the chronological boundaries of the study (late XIX – 30 years of the XX century) is done. The description of the conceptual apparatus of research, namely «idea», «continuity», «labor education», «pedagogical thought» is posted. The meaning of «continuity of labor education preschool and primary school age children», «the ideas of continuity of labor education preschool and primary school age children in the national pedagogical thought» are clarified.

Exploring ideas of continuity of labor education preschool and primary school age children in the national educational thought made according to developed periodization. The criteria for determining the indicated periods in chronological limits are: socio-economic conditions of education development and pedagogical aim of children's labor education. The first period (1889–1917) defined as the period of updating ideas of continuity in labor education of preschool and primary school age children. In this period singled out two stages: establishing of preparing the child to school and future employment (1889–1912); development of the idea of labor as a form of experience and primary knowledge of preschool and primary school age children (1912–1917). The second period (1917–1921) – the formation and development of ideas of continuity in purpose and content of labor education preschool and primary school age children on national basis during the UPDR is divided into two stages: search for ideas implementation continuity labor education of preschool and primary school age children under conditions of establishment common educational space (1917–1918); development of ideas of continuity labor education of preschool and primary school age children on national basis (1918–1921). The third period (1919–1934) defined as a period of

transformation ideas of continuity of labor education of preschool and primary school age children in the Soviet education system. This period consists of three phases: adaptation ideas of prior periods regarding the continuity of labor education preschool and primary school age children in conditions of the development unified labor school in Ukraine (1919–1921); development of ideas of continuity in the principles, aims, contents and methods of labor education of children on the basis of pedology in conditions of social education in the USSR (1921–1928); regulatory and methodological regulation of ideas of continuity labor education of preschool and primary school age children in conditions of Soviet education system (1928–1934).

The contribution Ukrainian pedagogical thought in advance of ideas of continuity of labor education of preschool and primary school age children is investigated. The contribute of the pedagogical personnel to the development of the appointed phenomenon, namely A. Verzhbitsky A. Hendryhivska, A. Doroshenko, N. Lubenets, T. Lubenets, S. Lozinski, A. Muzichenko, V. Pomahayba, S. Rusova, S. Siropolko, I. Sokolyansky, V. Farmakovskyy, J. Chepiga, E. Yanovska is highlighted. Practices of realization the ideas of continuity of labor education of children (late XIX – 30 years of XX century) are characterized. Found out the socio-economic and political-ideological conditionality goals, objectives, content and methods of labor education preschool and primary school age children in the Soviet period.

Keywords: continuity, labor education, labor training, preschool education, primary school, national pedagogical thought.